

Пащенко А.Ю. Проблема загальної культури у історико-педагогічному аспекті // Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 189-194.

УДК 371.01.03

А.Ю. Пащенко,
аспірантка кафедри педагогіки
(Житомирського державного університету імені Івана Франка)

ПРОБЛЕМА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ У ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

У статті розглянуто поняття культури з історичної та педагогічної точок зору. Виділено основні аспекти загальної культури.

В статье рассмотреть понятие культуры с исторической и педагогической точек зрения. Выделены основные аспекты общей культуры.

The article deals with the concept of culture from a historical and educational perspective. The basic aspects of general culture.

Проблема походження, розвитку й занепаду культур, локальних цивілізацій, культурно-історичних типів тощо, їх взаємодії була і залишається в полі зору філософів, культурологів, політологів, істориків, соціологів, психологів. Вона залишається перманентно актуальною на всіх етапах цивілізаційного розвитку людства, в тому числі в умовах сучасного світу, що глобалізується, оскільки на зламі тисячоліть відбувається перехід від роз'єднаності етносів, локальних спільнот, держав до їх єдності.

Феномен культури досліджували у різних його аспектах:

- культура на ранніх етапах розвитку та антична культура;
- культура в епоху середньовіччя та Відродження;
- культура XVII-XX століття;
- культура в педагогічному трактуванні.

Метою статті є аналіз поняття «культура» у його історичному та педагогічному аспектах.

Слово "культура" походить від латинських слів "*colo*", "*cultio*" - *обробіток*, "*colere*" – *обробляти, вирощувати*, а пізніше – *вклонятися, шанувувати* (культ богів, предків). До середини I ст. до н.е. ці слова пов'язувалися саме із землеробською працею. Поступово поняття "культура" поширюється на такі сфери людської діяльності, як виховання, навчання, вдосконалення самої людини. У листах Марка Тулія Цицерона (106-43 рр. до н.е.), відомих під назвою "Тускуланські бесіди" (45 р. до н.е.), вислів "*cultura animi autem philosophia est*" ("проте культура духу є філософія") був спрямований на необхідність духовного, розумового розвитку людини як фактора її вдосконалення. Відтоді слово "культура" починає вживатися як синонім вихованості, освіченості людини, і в цьому значенні воно увійшло в усі європейські мови, в тому числі й українську.

Проте на цьому еволюція лексеми "культура" не закінчується. В епоху Раннього Середньовіччя вона використовується в значенні аграрного виробництва ("*agri cultura*"), а щодо інших сфер людського буття вона трансформується в слово "*cultus*" (культ), яке передбачало здатність людини розкрити власний творчий потенціал у любові до Бога. З розвитком феодальних відносин, переростанням замків та монастирів в осередки міської культури виникає уявлення про лицарство як своєрідний культ доблесті, відваги й гідності, а також поширюється комплекс значень слова "культура", згідно з яким вона стала асоціюватися з міським укладом життя, а ще пізніше, в добу Ренесансу, – із досконалістю та активізацією інтелектуального та творчого потенціалу людини.

На межі Середніх віків та Нового часу поняття культури набуло світоглядно-морального змісту. Це пов'язано з великими соціальними зрушеннями в Західній Європі – першими буржуазними революціями, початком промислового перевороту, утвердженням нових, капіталістичних відносин. Німецький вчений Самуель Пуфендорф (1632-1694) у 1684 р. вперше вживає слово "культура" як самостійний термін для означення духовного світу людини, яка починає усвідомлювати себе силою, здатною протистояти "натурі" (природі), а "культурна" європейська людина Нового часу наділяється якостями, які значно відрізняють її від "природної" людини минулого. Перед мислителями постають питання про сутність нового середовища життя, що створюється людиною на противагу природі, про його вплив на саму людину, про

те, лихом чи благом є новий, штучно створюваний людиною світ [8, с.7].

У європейській думці Нового часу культура розглядалася насамперед як феномен духовного порядку, як наслідок і прояв творчої діяльності в галузі науки, мистецтва, релігії, права тощо. Матеріально-виробнича діяльність, яка була примусовою для переважної більшості безпосередніх виробників, поняттям культури не охоплювалася, тому що не створювала належних умов для творчої активності людини. Натомість, духовна діяльність завжди асоціювалася з вільним інтелектуальним пошуком, фантазією і натхненням, незалежним від зовнішніх обставин внутрішнім світом людини, що робить її більш досконалою і сильною.

Майже всі просвітницькі концепції культури – Шарля Монтеск'є (1689-1755), Вольтера (1694-1778), Анна Тюрго (1722-1781), Жана Кондорсе (1743-1794) та інших – базувалися на ідеї загальності людського розуму та його законів; вони природньо пов'язали культуру з тими перевагами і благами, які несуть людині вдосконалення й застосування розуму. Французькі просвітителі вважали, що "культурність", "цивілізованість" нації чи країни, на противагу "дикунству" і "варварству" первісних народів, полягають у "розумності" суспільних порядків, вимірюються сукупністю досягнень у галузі науки і мистецтв. Однак у межах Просвітництва виникає критика існуючої "культури". Жан Жак Руссо (1712-1778) протиставляє зіпсованості та розбещеності "культурних" європейських націй простоту і моральну чистоту народів, які знаходяться на патріархальній стадії розвитку. Але це не варто трактувати як заклик до повернення назад; швидше – це заклик до того, щоб, виходячи із знання певних переваг минулого і вад сучасності, знайти шлях для "виправлення" людини.

І все ж раціоналістичні підходи до аналізу культури дали можливість зробити низку принципових висновків: по-перше, люди і народи відрізняються не наявністю чи відсутністю культури, а тільки рівнем її розвитку; по-друге, культура має єдине джерело і загальнолюдський характер; по-третє, усякі культурні відмінності між людьми і народами - наслідок специфічних умов і факторів, що впливають на формування і розвиток їхніх культур (розмір території держави, кліматичні умови, географічне розташування тощо) і мають суто формальний, вимірний, а не сутнісний характер. У цих висновках простежується, принаймні, три важливі світоглядні ідеї:

1) ідея одвічної єдності людського роду; 2) ідея історичного поступу як руху суспільства шляхом розширення знань та самовдосконалення; 3) ідея прогресу, яка пов'язана з успадкуванням та накопиченням людського досвіду [8, с. 8].

Основа і витoki культури вбачалися німецьким філософом Імануїлом Кантом (1724-1804) не в самій природі людини, а в сфері її морального існування; німецькі романтичні мислителі Фрідріх Шиллер (1759-1805) та брати Шлегелі – Фрідріх (1772-1829) і Август (1767-1845) шукали сутність культури в царині естетичної свідомості людини, поєднуючи її чуттєво-емоційну та раціоналістичну природу.

Спробу подолати протиріччя у просвітницьких та романтичних трактуваннях культури зробив німецький філософ Георг Гегель (1770-1831). Сутність культури, на його думку, визначається не наближенням людини до природи, не творчими фантазіями видатних митців, а наближенням індивіда до світового цілого, яке включає в себе як природу, так і суспільну історію, абстрактним понятійним мисленням, тобто у формі філософсько-теоретичної свідомості. Розвиток мислення як вищої духовної цінності й становить, з погляду Гегеля, справжній зміст культури. "У цьому розвиткові загальності мислення, – писав він, – полягає абсолютна цінність культури" [4, с. 96].

Основоположник еволюціоністського напрямку Е. Тайлор (1832-1917) розглядав культуру як сукупність її елементів: вірувань, традицій, мистецтва, звичаїв і т.д. Таке уявлення про культуру накладало відбиток на його культурологічну концепцію, у якій не було місця культурі як цілісності. Учений вивчав її як ряди елементів, що ускладнюються в процесі розвитку, наприклад, як поступове ускладнення предметів матеріальної культури (знарядь праці) чи еволюцію форм релігійних вірувань (від анімізму до світових релігій).

Проблемі визначення поняття "культура" в сучасній культурології була спеціально присвячена книга А. Крюбера і К. Клакхона "Культура, критичний огляд визначень" (1952). У ній автори привели близько 150 визначень культури. Успіх книги був величезний, тому в друге видання цієї праці увійшло вже понад 200 визначень культури [8, с. 9].

Проте кожен дослідник звертає увагу на якийсь один бік такого багатогранного явища, як культура.

Прихильники антропологічного підходу розглядають культуру як вираження людської природи і виводять феномен культури з особливостей самої людини. Першим таке трактування 1871 р. дав Е. Тайлор, визначивши культуру як сукупність знань, мистецтва, моралі, права, звичаїв та інших цінностей, притаманних людині і суспільству. Згідно з антропологічним підходом, культура кожного народу на кожному етапі її розвитку є самооцінною, унікальною і неповторною.

Прибічники соціологічного підходу, такі як Є. Боріншєйн, С. Клапчук, розглядають феномен культури у її зв'язку з людиною, природою, історією, соціумом. Вони стверджують, що кожне суспільство має свою культуру. Соціологічний підхід прагне виявити зв'язок між людиною та суспільством, довести, що в кожному суспільстві існують певні культуро утворюючі сили, які і допомагають створювати культурні цінності, визначаючи розвиток цього суспільства.

Історичний підхід намагається розкрити механізм виникнення людської історії, пояснити, яким чином здійснився стрибок від тварини до людини, від природи до людської історії. Його представники, такі як Й.Гейдер, Т.Андрєєва, розглядають культуру як систему конкретних історичних типів соціально-культурного розвитку, прослідковують їх еволюцію і взаємозв'язок.

Етнографічний підхід характеризує культуру перш за все як досвід народів і визначає її як суму знань, звичаїв, традицій і вірувань етносу. Одним із перших його представників був англійський етнограф і дослідник первісної культури Е. Тайлор, який визначив культуру як сукупність знань, мистецтва, моралі, права, звичаїв, вірувань, звичок, властивих людині як членові суспільства. Цієї думки також притримувались М. Грушевський та І. Огієнко.

Представники філософського підходу, такі як Г. Гегель, П. Флоренський, І.Кант, вважають, що у суспільстві існують певні закономірності, які обумовлюють і причини зародження культури, і особливості її розвитку [7, с. 21].

У педагогічній думці термін культура (лат. cultura) визначається як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених усіма видами перетворюючої діяльності людини і суспільства. Сама людина формується в процесі власної діяльності як культурно-історична істота, що засвоює мову, прилучається до традицій і

цінностей, що існують у суспільстві, оволодіває властивими для конкретного суспільства і його культури прийомами і навичками діяльності. Людина, отже, є продуктом загальнолюдської культури, її представником і носієм [6, с. 85].

Нам імпонує визначення культури, яке дає Г. Волков. "...Культура, – стверджує він, – це те створене й набуте людством багатство (матеріальне й духовне), яке служить дальшому розвитку, примноженню творчих можливостей, здібностей суспільства й особистості (економічному, соціальному, моральному, духовному й політичному)" [1, с. 16].

Великий педагог В. Сухомлинський дає визначення терміну «культура» пояснюючи поняття «педагогічна культура»: «Педагогічна культура – це жива, творча педагогіка повсякденної творчої праці, та педагогіка, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця ніби зливаються з особистістю вчителя. Педагогічна культура – це, образно кажучи, техніка і технологія взаємодії майстра і об'єкта його праці... Багатогранність, різноманітність, відточеність, зразковий стан інструментів нашої творчості, уміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою, — все це і є педагогічною культурою».

В. Гриньова зазначає, що педагогічна культура розглядається як діалектична інтегрована єдність педагогічних цінностей: цінностей-цілей і цінностей-мотивів; цінностей-знань; технологічних цінностей; цінностей-властивостей; цінностей-відносин [2, с. 22].

Проте ми визначаємо поняття культура як специфічно людський спосіб буття, котрий визначає весь спектр практичної і духовної активності людини, її можливої взаємодії з навколишнім світом і собою [3, с.76].

Отже, аналіз літературних джерел дає можливість означити такі аспекти загальної культури: володіння нормами моралі суспільства в якому живе людина; відповідність цих норм в умовах держави; гуманізм; знання етики поведінки, культури спілкування; толерантність; знання міжкультурної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 168 с
2. Гриньова В. М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу як результат сформованості його педагогічної культури

// Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «педагогіка і психологія». – 2011. – № 1(1). – С. 21-26.

3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання. – 2-ге вид. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 384 с.

4. Гегель Г. Полное собрание сочинений. – М.: Изд. АН СССР, 1939-1952.

5. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. Видання 2-ге, перероб. та доп./За ред. І.І. Тюрменко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 368 с.

6. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. – 3-є видання, доповнене, 2001. – 608 с.

7. Прилуцька А.Є. Культурологія. Модульний курс: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./А.Є. Прилуцька, В.М. Корабльова. – 2-ге вид. – Х.: Торсінг плюс, 2008. – 288с.

Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. Видання 2-ге, перероб. та доп. / За ред. І.І. Тюрменко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 368 с.